

Vrijdag 5 oktober.

Wat vroeg worden we uit onze slaap gewekt door het gezang van een nabije muëzin. Het korte loopje naar het ontbijtgedeelte van ons hotel toont ons dat de dag goed is begonnen. Het zal vandaag mooi weer worden.

Na het ontbijt vertrekken we richting **Aya Sophia**. Na de avondlijke wandeling van gisteren komt de route ons al bekend voor, met het grote plein waarop vroeger de wagenrennen werden gehouden en met de fontein van de vriendschap tussen de Duitse keizer Wilhelm en de toenmalige sultan Ahmed. Al gauw zien we de Aya Sophia

opdoemen. Het blijft een fraai gezicht, de koepels met de grijsblauwe tinten, de harmonische opbouw en de minaretten, die de kerk een voor ons exotisch tintje geven. Na de controle bij de ingang gepasseerd te hebben geeft Cor een

toelichting op de

geschiedenis van de bouw. De eerste kerk werd door Constantijn gebouwd in het jaar 360. De naam Aya Sophia verwijst naar de goddelijke Logos (al wijsheid), waaraan de kerk is gewijd.

In Byzantium ten tijde van keizer Justinianus waren de wagenrennen een zeer belangrijk volksvermaak, met een grote animositeit tussen de twee voornaamste kampen, de blauwen en de groenen. Deze groepen waren enerzijds supporters en een vorm van straatbendes maar daarnaast ook vertegenwoordigers van politieke en godsdienstige richtingen. In 532 ontstond na de wagenrennen een opstootje waarbij doden vielen. Een aantal reischoppers werd ter dood gebracht maar twee aanstichters vluchtten in een kerk, beschermd door een grote menigte. Een grote rol speelde de ontevredenheid over de hoge belastingen, waarmee Justinianus zijn oorlogen bekostigde. Om de onrust te dempen veranderde de keizer de doodvonnissen van de twee aanstichters in een gevangenisstraf. Dit leidde echter tot verdere onlusten, een algehele amnestie werd geëist. Om de gemoederen te bedaren beval de keizer nieuwe wedrennen. Tijdens deze rennen werd het publiek steeds onrustiger. De keizer werd uitgejouwd en er werd Nika geroepen, overwinning. Dit werd de start tot een

volksopstand (de Nika rellen) waarbij ongeveer een kwart van de stad afbrandde, inclusief de Aya Sophia. Het paleis werd bestormd en er werd zelfs een nieuwe keizer uitgeroepen. Justinianus stond op het punt te vluchten maar keizerin Theodora weigerde te vluchten en zou gezegd hebben: "het purper is het mooiste doodskleed". Justinianus gaf vervolgens zijn veldheer Belisarius opdracht de opstand neer te slaan. De opstandelingen werden in het hippodroom gelokt en vervolgens afgemaakt. Er zouden 30.000 slachtoffers zijn gevallen uiteraard inclusief de nieuwbakken tegenkeizer.

Justinianus gaf vervolgens de opdracht de Aya Sophia te herbouwen, een klus die reeds in 536 was voltooid. Justinianus zou uitgeroepen hebben dat hij met deze kerk de door Salomo gebouwde tempel had overtroffen. Voor de bouw zouden acht (of tien) pilaren van de Artemistempel in Ephese (of van Baälbek) zijn hergebruikt. Tot 1520, toen de kathedraal van Sevilla werd gebouwd, was de Aya Sophia de grootste christelijke kerk.

Reeds 22 jaar later in 558, stortte, na een aardbeving, de koepel naar beneden. Een tweede, iets kleinere koepel, nog altijd 32 meter in diameter werd gebouwd. Bij deze tweede koepel was de zijwaartse druk eigenlijk te groot. De ondersteuning begon te wijken en een nieuwe koepel, iets hoger dan de vorige, om de druk beter verticaal te

kunnen verdelen, werd gebouwd. Om het gewicht te verkleinen werd de mantel van de koepel met holle kruiken gevuld.

In 1054 werd paus Leo IX tijdens een dienst in de Aya Sophia geëxcommuniceerd, hetgeen het begin was van het grote schisma in de Christenheid. Een van de conflictpunten ging over het filioque, een latere toevoeging aan het Credo van Nicea.

In 1204, ten tijde van de vierde kruistocht werd Constantinopel door de kruisvaarders geplunderd. Veel marmer, kunstwerken en kostbaarheden uit de schatkamers werden uit de Aya Sophia geroofd.

In 1453, na de inname van Constantinopel door de Turken werd de kerk een moskee. Onder leiding van de beroemde architect Mimar Sinan werden, in opdracht van de sultans Bayezid en Selim II minaretten gebouwd en werd het interieur aan de islamitische eredienst aangepast. Alle mozaïeken verdwenen onder een laag witte verf.

In 1934 werd de Aya Sophia door Atatürk tot een seculier monument verklaard en in 1985 werd het een werelderfgoed monument van de Unesco.

Behalve de architectonische wonderen bevat de A.S. een aantal prachtige mozaïeken, die alle dateren van na de periode van het iconoclasme, een periode (726-843) waarin iconen en afbeeldingen van heiligen verboden waren en vernietigd werden.

Ik kan ze niet allemaal opnoemen maar een aantal van de mooiste wil ik toch vermelden. Boven de keizerlijke ingang tot de kerk is een prachtig mozaïek van Christus Pantokrator met een knielende keizer Leo VI en Maria met een engel aan de andere kant. Boven de huidige toeristeningang een Maria met kind met links

Justinianus en rechts Constantijn, die respectievelijk een model van de kerk en van de stad aan Maria aanbieden.

Op twee andere mozaïeken staan Christus met respectievelijk links en rechts keizer Constantijn IX en keizerin Zoë op de tweede staan keizer Johannes Comnenus, geknielt met een geldzak in de hand en zijn keizerin Irene. Ook fraai is een mozaïek van Johannes Chrysostomos (Johannes Guldemon) een patriarch die begaan was met het lot der armen en die de wereldse levensstijl van het hof en de clerus afkeurde. Tijdens zijn leven werd hij, mede door toedoen van de keizerin, verbannen, maar na zijn dood in Constantinopel begraven. Tot slot nog een enigszins beschadigd mozaïek

uit de laatste periode (14^e eeuw), het Deësis mozaïek, waarop Christus, Maria en Johannes de Doper zijn afgebeeld. De gebruikte steentjes zijn hier heel klein waardoor een ongelooflijke nuancering van de gezichten bereikt werd. Voor de liefhebber wil ik de site: www.pbase.com/dosseman/istanbul_aya_so noemen, met prachtige foto's.

Een laatste bijzonderheid is het omphalion (navel van de wereld), een vierkant met ingeschreven cirkel omringd door kleinere cirkels, van ingelegd marmer, op de vloer van de Aya Sophia. Op deze plek werden alle Byzantijnse keizers ingehuldigd. Gezien de overdadige versiering verder in de kerk is deze inhuldigingsplaats bescheiden.

Ook in Delphi bevindt zich een steen die voor "omphalos" werd aangezien en die door Rhea, de vrouw van de titaan Kronos, aan hem zou zijn gegeven als zijnde haar kind Zeus. Kronos at al zijn kinderen op om te voorkomen dat hij door een van hen, zoals

door Uranus was voorspeld, zou worden afgezet. Kronos at nu de omphalos en de rest is bekend.

We verlaten de Aya Sophia voor een korte koffiepauze en gaan dan op weg naar het **archeologisch museum**. Onderweg wijst Cor de Irene-kerk aan. Dit was de allereerste kerk die Constantijn liet bouwen. Helaas is hij alleen open voor concerten.

Het archeologisch museum is eind 19^e eeuw

gebouwd om een aantal prachtige sarcofagen, die in Sidon gevonden waren, goed te kunnen huisvesten. In de voortuin van het museum staan een aantal sarcofagen van porfier opgesteld van Byzantijnse keizers. Meteen na binnenkomst lopen we naar de beroemde Alexandersarcofaag,

met afbeeldingen van strijdende Grieken en Perzen en heel levendig uitgebeelde ruiter scenes. Aan een andere zijde is een jacht-scene met Alexander en zijn vriend Hephaiston. De sarcofaag was gemaakt voor koning Abdalonymos van Sidon. Een andere mooie sarcofaag, voor een prefect uit het Marmara gebied, toont keizer Tiberius Flavius met een paard en twee soldaten. Ook bijzonder is een familiegraf uit Pergamon waarbij de as van de overledenen zijwaarts in het familiegraf was geschoven. Afbeeldingen van de gestorvenen dienden als decoratie.

Een paar andere schatten vormden een spijkerschrift tablet met het vredesverdrag van Kadesh tussen Ramses II en de Hittitische koning.

Dit is het oudst bekende vredesverdrag. Verder een tablet uit de 10de eeuw met de oudste tekst in het Hebreeuws. We lopen wat individueel door het museum dat ook nog artefacten uit Troje van Schliemann bevat.

Als iedereen uitgekeken is, wordt er een groepsfoto gemaakt voor het museum. Hierna be-
geven we ons naar het voormalige eindstation van de Orient-
Expres, waar we nog even door een klein museumpje lopen.

Nostalgie naar oude tijden wordt snel verdrongen door trek in een lekkere lunch. Uiteraard is de stationsrestaurant waar een en ander zich afspeelt geheel gewijd aan de herinnering aan Agatha Christie. Verkwikt en vol nieuwe energie zijn we klaar voor het middagprogramma.

Sven en Elly.

Na de lunch gaan wij met een eigen busje naar de **Galatatoren**. Vanaf het uitzichtterras hebben we een fraai uitzicht over de Gouden Hoorn. Daarna worden twee groepen gevormd, een die de **Süleymaniye** moskee bezoekt en daarna lopend, via de straatjes naast de grote bazaar, met o.a. een boekenmarkt, teruggaan naar het hotel; de anderen gaan direct met het busje terug, maar doen er eindeloos lang over.

Zaterdag 6 oktober.

In het programma van deze dag hebben enkele wijzigingen plaatsgevonden waardoor wij beginnen met een bezoek aan de **Basilica Cisterne, Yerebatan Saray**, een ondergronds paleis. Het is een gigantisch ondergronds waterreservoir, dat ten tijde van Justinianus (527-565 v.Chr.) in het toenmalige Constantinopel gebouwd is.

Justinianus, ook wel "de Grote Keizer" genoemd stierf op 83 jarige leeftijd na een regeringsperiode van 38 jaar. In deze jaren breidde hij zijn rijk steeds verder uit en dit liep tenslotte van de Perzische grens door Klein-Azië, de Balkan en Italië tot de zuidwest kust van Spanje en van Noord Afrika door Egypte, het Heilige Land, Syrië en Mesopotamië. Ook liet hij tientallen kerken bouwen of herbouwen waaronder de nu nog bestaande HH Sergius en Bacchus, de Hagia Sofia en de Hagia Eirene. De twee laatste werden herbouwd na hun verwoesting in 532 door het Nika-oproer in het Hippodroom. Tot de openbare werken die ten tijde van het bewind van Justinianus gebouwd werden, behoorde deze Basilica Cisterne die zijn naam dankt aan de toentertijd er bovenliggende Stoa Basilica. Het was er aangelegd voor de watervoorziening van het, toen naast het Hippodroom liggende Grote Paleis en werd van water voorzien door een aquaduct van buiten Constantinopel. Later heeft het tijdens de talrijke belegeringen van de stad, een belangrijke functie gehad in de watervoorziening doordat de burgers daaruit heimelijk hun water konden putten. Toen de Osmanen in 1453 Constantinopel veroverden duurde het nog 100 jaar voordat het grote ondergrondse complex ontdekt werd. Het was verwaarloosd en buiten gebruik. Sinds 1980 is het na een grondige restauratie opengesteld voor het publiek en nu is het dan ook een belangrijk toeristisch hoogtepunt. De cisterne is een immense ruimte met een lengte van 139 en een breedte van 64,6 meter. Het zijn 336 zuilen van 8 meter hoog op een onderlinge afstand van 4 meter. De kapitelen van de bewerkte zuilen zijn onderling verschillend, verder zijn er enkele bijzondere zuilen zoals de 'huilende' en de twee waarvan de voet van de een bestaat uit een staand en van de ander uit een liggend "Medusa hoofd". Deze spolia waren ten tijde van keizer Constantijn (306-337) meegenomen van de op de vijand buitgemaakte monumenten. Momenteel is 2/3 van de ruimte te bewonderen. Achter opgetrokken muren zijn er nog ruim 90 zuilen aan het zicht onttrokken. De gewelven, wanden en vloeren zijn

waterdicht gemaakt door het te besmeren met leem en verpulverde amphoren. Er zwemmen karpers in het bassin als graadmeter voor de zuiverheid van het water.

Na het bezoek aan de cisterne is het **Topkapi paleiscomplex, Topkapi Saray** het volgende onderdeel van ons dagprogramma. Op de kaart is te zien dat het ligt op de hoek waar de zee van Marmara, de Bosporus en de Gouden Hoorn bij elkaar komen. Op deze schitterende plek liet Mehmet II, de Veroveraar, in 1453 na zijn verovering van Constantinopel, dat daarna Istanbul genoemd wordt, zijn residentie bouwen. Tijdens het bewind van Süleyman, de Prachtlievende, (1520-1566) komt hier naast de Osmaanse regeringszetel ook het verblijf van de sultan. Gedurende meer dan 400 jaar wonen hier de Osmaanse sultans en de vrouwen van de Harem, totdat in 1856 Sultan Abdül Mecid I (1839-1861) zijn intrek nam in het door hem gebouwde 856 kamers tellende Dolmabahçe paleis aan de Bosporus. Het Topkapi Paleis was voor hem te klein geworden!

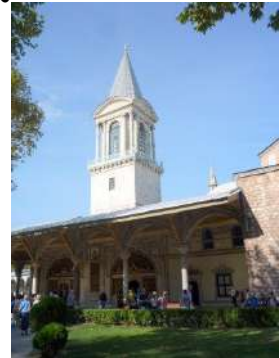
Het Topkapi complex beslaat rond de 699.000 m² bestaande uit vier hoven met prachtige paviljoens. Na de val van het Osmaanse rijk en het ontstaan van de Republiek Turkije werd het in 1924 voor het publiek opengesteld.

De kunstschaten van de sultans werden genationaliseerd en voor een groot deel in het paleis geëxposeerd. Voor een tocht door het complex ga je door de rijkspoort naar de eerste hof met een christelijke kerk de Hagia Eirene, woonruimten, rijksgebouwen en de begroetingspoort. Deze poort geeft toegang tot het eigenlijke paleis met de overige drie hoven.

In de eerste hof bevindt zich dus de Hagia Eirene de oudste, christelijke, maar meer malen herbouwde kerk van Istanbul die na de verovering in 1453 geen moskee werd maar voor verschillende andere doeleinden werd gebruikt o.a. als arsenaal, museum en cultuurcentrum. In de eerste hof was ook het hoofdkwartier van de door devşirme gerekruteerde janitsaren, het elitekorps van de sultan. Devşirme was het systeem waarbij de christelijke onderdanen verplicht waren één zoon in dienst van de sultan te stellen. Deze zonen moesten zich tot de islam bekeren en genoten dan een opleiding tot ambtenaar of janitsaar. Sommigen waren als janitsaar in staat hoge functies te verwerven zoals grootvizier van de sultan. In de 18e eeuw verviel dit elitekorps tot een corrupt, politiek machtsorgaan. Het werd een gevaar voor de sultans waardoor het korps werd opgeheven.

Via de begroetingspoort, door Süleyman in 1524 gebouwd, komt men in de Tweede hof van het eigenlijke Paleis. Het begroeten van personen, vriend of vijand, was een

belangrijk gebruik aan het hof. Langs het pad in de hof lagen stenen waar bedienden stonden om de mensen namens de sultan te groeten. De begroetingspoort is versierd met het zegel van de sultans. Het zegel bestond uit een zwart, rond bord waarop kaligrafische tekens van gouden krullen en strepen zijn afgebeeld. Daarnaast werden op de zwarte achtergrond de persoonlijke tekens van de sultan weergegeven. Aan de hand van de zegelborden waren de sultans te herkennen. Links in de tweede hof is de vergaderruimte van het bestuurlijke orgaan van de sultan, de Divan bestaande uit de vizieren van het rijk. Bang voor moord was de sultan daar niet zichtbaar aanwezig maar achter een gordijn. In die afgesloten ruimte kon hij de rijksambtenaren zonodig individueel ontvangen. Ondanks zijn niet openlijke aanwezigheid had de sultan wel de laatste, beslissende stem.

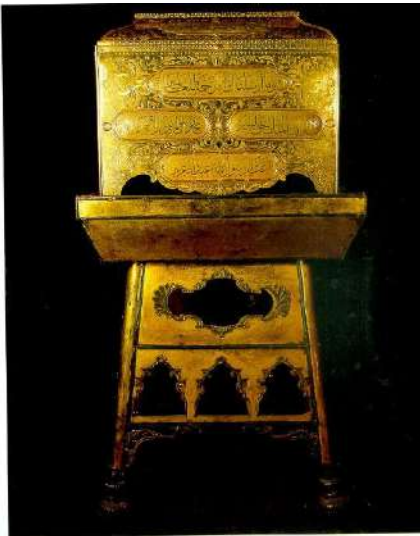
Naast de ruimte van de Divan is de toegang tot de Harem. Waar de vrouwen, de concubines en de moeder van de sultan bewaakt door de Eunuchen, verbleven. De Eunuchen waren gecastreerde, zwarte mannen vooral uit Ethiopië. Het waren zwarte mannen om een kind bij een van de vrouwen snel te onderkennen als niet van de sultan maar uit een verboden relatie met een eunuch. De eunuch was een belangrijke tussenpersoon tussen de Harem en de sultan. Maar verreweg de belangrijkste persoon in de Harem was de moeder van de sultan. Zij kiest de vrouwen voor de harem en

draagt zorg voor hun opleiding bv., in muziek, cultuur, het lezen van de koran en meer. De vrouwen konden drie posities verwerven. Vanuit de positie als slavin, was het mogelijk in contact te komen met de sultan en zelfs zijn concubine te worden. In geval van een geboorte van een kind en met name een zoon kon haar positie zeer

verbeteren. De harem is in de loop van de eeuwen steeds vergroot met meer dan 200 kamers en meerdere binnentuinen. De feestzaal in de harem, de fonteinkamers, de vertrekken voor de sultan zelf, van zijn moeder, van zijn zonen en van zijn geliefde concubines zijn luisterrijk betegeld en stralen grote rijkdom uit.

Via de Poort der Gelukzaligheid bereikt men de Derde Hof. Hierin liggen verschillende paviljoens waarin de verzamelingen van de kunstschaten van de sultans worden geëxposeerd. Te zien zijn een keramiek- en zilververzameling en de schatkamer met een kostbare collectie edelstenen waaronder een 86 karaats lepeldiamant. In de 17^e eeuw ontdekt op een afvalberg en toen voor drie lepels gekocht. Daarnaast is er de Topkapidolk uit 1741 bedoeld als geschenk aan de voortijdig overleden Sjah van Perzië, de gouden troon en een uit goud en diamanten bestaande kinderwieg te zien. In Het Paviljoen van de

Heilige Mantel is de mantel van Mohammed, zijn voetafdruk, zijn haar en één tand van hem te zien. Voor de moslim is dit een bedevaartplaats. Last but not least is er de kostuumverzameling met de mantels van de sultans die na hun overlijden opgevouwen in afgesloten zakken ter conservering, werden bewaard en zodoende nu nog te bewonderen zijn.

Na al deze pracht en praal kom je in de Vierde Hof met het blauwwit betegelde Bagdadpaviljoen gebouwd in 1638 door sultan Murat IV na zijn verovering van Bagdad. Vanaf een balkon in deze hof wordt een uitzicht op de Gouden Hoorn en Bosporus geboden. In de uiterste hoek rechts was er het restaurant waar

ieder op eigen gelegenheid een lunch kon gebruiken tijdens zijn bezoek aan het Topkapi Paleiscomplex.

Rond 14.30 uur verlaten wij dit prachtige Topkapi complex naar het andere hoogtepunt de **Sultan Ahmet Camii** Blauwe Moskee zo genoemd naar de blauw geglazuurde tegeltjes uit Iznik. Sultan Ahmet I heeft dit in 1609 tot 1616 laten bouwen, een jaar later stierf hij. In deze moskee zijn 21.000 tegeltjes verwerkt en voor het keramische centrum te Iznik was dit zijn laatste, grote opdracht. Met zijn zes minaretten stak het in grootte en schoonheid de Grote Moskee in Mekka naar de kroon. Ongehoord en om de gemoederen te sussen schonk Ahmet I een extra minaret aan de moskee te Mekka. De moskee bleef lange tijd zonder koepel omdat de architect zijn leermeester Sinan, de bouwer van de Hagia Sofia, niet wilde overtreffen. Door een poort komt men in de voorhof met de ablutie/reinigingsfontein, de oorspronkelijke plaats van de rituele wassingen, en met aan drie zijden een galerij

van dertig koepels. Aan de vierde zijde is de toegang tot de prachtige moskee. Dit is

een immens grote vierkante ruimte met koepel. Deze koepel met een diameter van 23 meter wordt gedragen door vier marmeren zuilen van 5 meter doorsnede. Tegen de koepel heeft de architect aan alle kanten halfkoepels gebouwd en ook daartegen weer halfkoepels. Al deze koepels samen met de koepels in de voorhof geven deze moskee van verre een indrukwekkend aanzicht. In de moskee verspreiden meer dan 250 vensters een zee van licht en veroorzaken samen met het verfijnde, marmeren meubilair een zeer lucide en ruimtelijk effect. Het "meubilair" in een moskee bestaat uit de minbar, de kansel voor de vrijdagpreek van de imam, de mihrab, nis die de richting van Mekka aangeeft en müezzin mahfili, het plateau waarop de moskeemedewerker de gebeden zingt.

Aan de buitenkant van de binnenplaats zijn de plaatsen voor de rituele wassingen. Deze wassingen bestaan uit drie á vijf manuelen die voor het betreden van de moskee worden verricht n.l. het wassen van de handen, gezicht, ogen, voeten en het drinken van schoonwater. Deze rituelen staan in de Koran beschreven en stammen uit de tijd waarin de islamieten nog een nomadenvolk waren. In de moskee buigen de gelovigen geknield, met de handen voor de mond, oren en ogen naar het oosten bij de laatste buiging raken zij met het voorhoofd de grond aan. Als gasten mogen wij met de schoenen uit en de haren bij de vrouwen bedekt, de moskee in en daar buiten de centrale gebedsplaats om, vrij rondlopen.

Onder de indruk van deze prachtige moskee uit de 17^e eeuw lopen wij naar het **Hippodroom** dat Septimius Severus (193-211) naar voorbeeld van het Circus Maximus te Rome, in Byzantium liet bouwen na de overgave van de stad in 196. Keizer Constantijn vergrootte het complex tot een stadion dat ruimte bood aan 100.000 mensen. Aan de oostelijke lange zijde liet hij de keizerlijke loge bouwen die in verbinding stond met het aangrenzende Grote Paleis. Momenteel is het Hippodroom een openbare ruimte het **At Meydani, het plein van de Paarden**, waarin men de oude baan van de races nog kan herkennen. Op de voormalige spina, de middenas, werden door keizer Constantijn en latere keizers meerdere zuilen en obelisk geplaatst die

buit waren gemaakt in Griekenland en het Oude Egypte. Hiervan staan er nog drie op hun oude plaats. Er is de Obelisk uit Egypte die in 1500 v. Chr. buiten Luxor stond en in de 4^e eeuw door keizer Constantijn werd meegevoerd, hij kwam niet verder dan Alexandrië. Vandaar bracht keizer Theodosius hem over naar Constantinopel en liet hem op een marmeren voetstuk op de spina plaatsen in het jaar van zijn officiële intrede in

Constantinopel in 380. Afbeeldingen van Theodosius en zijn familie zijn nu nog op het voetstuk te zien. Het geheel had voorheen een hoogte van zestig meter. Nu staat er nog maar een derde deel hiervan.

Op enige afstand staat de Slangenzuil die zijn naam dankt aan de drie koploze slangen die om de schacht gevlochten zijn. De drie koppen zijn momenteel in het Archeologisch museum te bewonderen.

Verder is er nog de Bronzen zuil van Constantinus Porphyrogenitus genoemd naar de keizer die hem in de 10^e eeuw liet restaureren en waarvan eeuwen later het brons werd gebruikt om er munten van te slaan. Deze drie monumenten staan nu door het voortdurende ophogen van straatoppervlak in de diepte onder het straatniveau.

Ook staat er nog de overkoepelde Fontein van Keizer Wilhelm II als herinnering aan zijn bezoek in Istanbul in 1898.

In het Hippodroom vond in 532 ten tijde van keizer Justinianus een opstand plaats die de geschiedenis is ingegaan als de Nika-opstand naar de leuze nikè-nikè (overwinning-overwinning) die door de opstandelingen werden uitgeroepen. Een vechtpartij tussen twee rivaliserende partijen de Groenen, de partij van de lagere middenklasse en de Blauwen, de hogere bourgeoisie, liep uit op een bloedbad van 30.000 slachtoffers dat door de keizerlijke troepen werd neergeslagen. De wagenrennen werden meer en meer verboden en het terrein werd daarna voortaan gebruikt voor feestelijke en ceremoniële gebeurtenissen.

Nog niet verzadigd door al het moois dat Istanbul en Cor ons die dag al geboden hadden, staken wij de Atmeydani Sokagi over naar het **Museum voor Turkse en Islamitische kunst**. Dit museum is sinds 1914 gevestigd in het gerestaureerde Ibrahim Paşa Paleis uit 1524, een prachtig uit steen (kostbaar voor die tijd) opgetrokken paleis dat sultan Süleyman destijds aan zijn Grootvizier Ibrahim Paşa schonk. Hij had een zeer bevoorrechte positie nadat hij, als Griekse gevangene, in het

paleis samen met Süleyman was grootgebracht. Later is hij zelfs met de zus van de sultan getrouwd ter gelegenheid waarvan een acht dagen durend galafeest in het Hippodroom plaatsvond. Hij was een kundig legeraanvoerder, die Süleyman vele overwinningen bezorgde. Door zijn grote talenkennis stond het Osmaanse Rijk toen in contact met Europese vorsten als Karel V, Frans I en de Italiaanse stadstaten. Later viel ook hij echter in ongenade en liet

Süleyman, onder invloed van zijn echtgenote Roxelana, hem wurgen. Alle rijkdom en bezittingen van Ibrahim werden na zijn dood onmiddellijk geconfisqueerd waaronder dit paleis dat toen een bestemming kreeg als Hooggerechtshof, kazerne van de Janitsaren en gevangenis en daarna tot een ruïne verviel. Nu kunnen de bezoekers daar meer dan 40.000 kunstvoorwerpen, chronologisch tentoongesteld vanaf de zevende eeuw tot heden zien. Het museum heeft een vermaarde collectie manuscripten, houtsneden en tapijten waaronder zijden Perzische tapijten die de muren van de zalen bekleden. Op de begane grond is verder een etnologische verzameling te zien die een beeld geeft van het alledaagse leven van de verschillende Turkse volken met onder andere een Yoert, nomadentent, uit Anatolië.

Ons laatste bezoek van die dag is aan het **Mozaïekmuseum**. De resten van de mozaïekvloeren en decoraties van het Grote Paleis van de Byzantijnse keizers die vanaf 1935 zijn opgegraven. Het Grote Paleis bestond uit een 86 bij 55 m. groot hof dat omringd was door een overdekte zuilengallerij. De 8.80 m brede vloer van deze galerij was volledig met mozaïeken geplaveid. Op de plaats waar deze mozaïeken gevonden zijn werd in 1953 dit museum geopend. De mozaïeken waren eeuwen met

platen afgedekt en liggen nog op hun oorspronkelijke plaats. De mozaïeken bestaan uit gekleurde, zeer gedetailleerde afbeeldingen tegen een achtergrond van witte steentjes. Het zijn voorstellingen van wilde dieren en huisdieren in jacht- en vechttaferelen maar ook scènes waarbij een kind een ezel te eten geeft en een kameel kinderen op de rug draagt. Het is zeer opvallend dat de opgegraven mozaïeken geen religieuze voorstellingen hebben wat zeer gebruikelijke voorstellingen waren in die tijd. Men houdt de datering nu namelijk op rond 500, de tijd van keizer Justinianus.

Omdat wij 's ochtends "the **Basilca Cisterne** (in the depths of history)" bezocht hadden, was het bijzonder dat wij 's avonds zijn gaan eten in een andere cisterne. Deze laatste was getransformeerd in een uitstekend en sfeervol restaurant. Van Cor kregen wij de mededeling dat gekozen mocht worden uit de menukaart. De blijdschap hierover werd echter onmiddellijk getemperd door het maximum bedrag dat voor de gezamenlijke gerechten per persoon mocht worden besteed. Dit bleek tot onze niet geringe verrassing - in eerste instantie 50 - en na dringende verzoeken van onze kant tenslotte 60 Lira te zijn. Dit vergde behoorlijk wat rekenwerk om jouw voorkeur voor bepaalde spijzen te vertalen naar het bedrag waaraan wij ons moesten houden! Het aantal gangen is daardoor die avond drastisch beperkt gebleven.

De naam van deze mooie eetgelegenheid is "Sarnic". Dit bleek een cisterne te zijn uit de Romeinse tijd. De ingang is aan de Sogukcesme Sokagi, met aan de achterzijde het Topkapi Paleis en aan de voorkant het Hagia Sophia Museum.

Deze cisterne is opgebouwd met handmatig gemaakte bakstenen, en is bijna zo oud

(1500 jaar) als de Hagia Sophia. Het geheel wordt gedragen door zes marmeren zuilen, en is meer dan 10 meter hoog. De Tour en Automobielen Vereniging Turkije heeft een en ander in de tachtiger jaren met goed resultaat in de huidige vorm tot een Romeinse Taverne gerenoveerd.

Deze gelegenheid wordt verlicht door het dansende licht van honderden kaarsen in ijzeren kandelaars. Gezeten

aan twee ronde tafels hebben wij genoten van het heerlijke eten met live muziek, en nog meer van elkaars gezelschap. Daardoor eindigde deze mooie zaterdag, waarbij wij zeer veel gelopen en gezien hebben, in een passende ambiance.

Annekee en Jan.

Zondag 7 oktober.

We mogen zowaar uitslapen en beginnen de dag om 9.00 in de bus op weg naar de **Agios Georgios Basilica** voor een Grieks orthodoxe mis. Onderweg komen we langs de muur van Theodosius, waarover later meer en zien van onder tegen het Topkapi op. Het gezang in de kerk is indrukwekkend, net als de in het wit geklede patriarch op zijn troon. Het ruikt heerlijk naar wierook en het is druk bezocht.

Dan rijden we door naar het **Panorama 1453**, waarin is afgebeeld hoe de Fetih Sultan Mehmet, 21 jaar oud, Constantinopel veroverd en zo een eind maakt aan het Byzantijnse rijk. We zien hoe de muren van Theodosius vernietigd worden door de 500 kilo's wegende kogels van de dikke Bertha uit Hongarije, soldaat Hassan, die als eerste de Turkse vlag op de muur plant, het gebruik van Grieks vuur en de sultan op z'n witte paard. Dit alles begeleid door kanongebulder, geschreeuw en heroïsche muziek.

Door naar de **Chora kerk**, een 11^e eeuwse kloosterkerk, gerestaureerd, uitgebreid en versierd rond 1315 door Theodorus Metochites, die, na in ongenade te zijn gevallen,

afdwong dat hij in de grafkapel begraven mocht worden, hetgeen geschiedde. In 1511 werd de kerk een moskee, maar uit respect werden de fresco's en mozaïeken door luiken bedekt en niet verwijderd. In 1860 werden ze weer ontdekt en later gerestaureerd en in ere hersteld, nu is het een museum. De mozaïeken bevinden zich in een buiten en een binnen narthex en tonen buiten de geboorte van Jezus, de kindermoord, de reis naar Egypte en de jeugd van Christus. De wonderen van Christus en de verzoeking van de duivel. Boven de ingang naar de binnen narthex, een grote afbeelding van Christus met het bekende handgebaar. De mozaïeken van de binnen narthex vertellen het verhaal van Maria, haar geboorte, Maria als tempeldienares

aangenomen, een grote afbeelding van haar sterfbed met daar achter Christus, in mandorla, met de ziel van Maria als ingebakerd kind met veel kerkvolk en apostelen erbij. Er is een mozaïek met Theodorus (met grote tulband) die de kerk aan de regerende Christus aanbiedt. Een koepel in de binnen narthex toont Christus Pantokrater met tussen de ribben van de koepel de voorvaderen. De andere koepel

toont Maria met kind en de koningen van het huis David. Als handtekening heeft de maker van deze mozaïeken een elegant "drupje" aan de gewaden van de afbeeldingen gemaakt, er werd nooit gesigineerd, maar dit is heel origineel. In de grafkapel bevinden zich schitterende fresco's. Het Anastasia fresco toont Christus, die Adam en Eva uit hun graf

trekt, terwijl de poorten van de hel vernietigd worden en Satan gebonden aan zijn voeten ligt. Het laatste oordeel en de wederopstanding zijn ook te zien. Heel duidelijk is hier te zien hoeveel invloed de zon heeft op fresco's en hoe degelijk de gebruikte pigmenten moeten zijn geweest.

We lopen door naar de **Pammakaristos kerk**, ooit centrum van de orthodoxie, toen een moskee geworden met de fresco's en mozaïeken witgekalkt, nu in een museum veranderd en alles dat onder de kalk vandaan kwam in ere hersteld.

Hierna lopen we door een moslim orthodoxe wijk, de dames overwegend in alles verhullend zwart, of prachtig elegante lange jassen, de heren met baard! We komen bij de Fatih moskee aan. Hier stond ooit de Sophia kerk, die tot moskee werd

omgebouwd, maar in een aardbeving verwoest werd. Deze moskee is in de 18^e eeuw op die plek gebouwd. Op naar de bus en lunch. Aan het water bij de Galata brug krijgen we een broodje met "kabeljauw". Op draken bootjes worden broodjes met gebakken makreel en ui klaar gemaakt, die we zittend op krukjes heel voorzichtig nuttigen, de graten zitten er namelijk nog allemaal in! Kennelijk vindt de Istanbouli dat niet erg,

het is een drukte van jewelste. Als wij alles op hebben gaan we aan boord van een levensgrote tourboot, helemaal voor ons alleen, heerlijk op het water. Eerst varen we langs de Europese kant, we zien de paleizen en yali's mooi liggen, van de yali's vertelt Ege dat de regering ze opknappt,

maar voor sommige eigenaren gaat het niet snel genoeg en die steken de boel in de fik zodat ze nieuw kunnen bouwen op die plek. Terug langs de Aziatische kant. Met de bus naar het hotel voor een broodnodige opknabbeurt en dan door naar het Taksim plein. Hier is de moderne modieuze wereldstad, met 20^e eeuwse architectuur met een oosters sausje, mooi. Na een heerlijk diner scharrelen we naar de bus. Morgen worden we om 5 uur gewekt, dus snel naar bed.

Martje en Jantien.

Maandag 8 oktober.

Wij moeten vandaag vroeg uit de veren. Gelukkig staat ons ontbijt al om half zes klaar zodat we, wat de inwendige mens betreft, niets tekort komen. Om 6.15 uur vertrekt de bus richting haven van Istanbul, alwaar we om 7.00 uur scheep gaan. De bagage moeten we in een rek aan boord achterlaten. Cor en Ege hebben ons gerust gesteld dat die *meesta*/weer aan het einde teruggevonden wordt. Gezien Cor's geringe ervaring met deze reis zal er bij deze of gene nog wel enige twijfel zijn blijven bestaan.

De boot is een knots van een schip. Door het vroege uur, de snelle vaart en de koude wind is er niemand die de behoefte heeft om buiten te zitten. Er blijken vaste

plaatsen te zijn waardoor enig heen en weer verhuizen noodzakelijk blijkt. We zitten als in een Boeing 747 in stoelen die aan weerszijde van een doorlooppad staan. Wel zijn de stoelen veel ruimer.

Al rap zijn we op de zee van Marmara. Ruim twee uur na vertrek komen we aan in **Bandirma**, aan de Aziatische kant van de zee van Marmara en bij het begin van de Dardanellen. De bagage blijkt ongerept en we nemen de bus richting Çanakkale alwaar de lunch gebruikt zal worden.

De busreis neemt ongeveer anderhalf uur en de tijd wordt benut met een college van Ege over de provincies van Turkije en hoe het kwam dat nu niet Istanbul maar Ankara de hoofdstad van Turkije is. Voor wie het vergeten is: Na de eerste wereldoorlog was er een strijd om de macht tussen de sultan en Atatürk. De laatste had een

A. Elsenmaier 1954-1951: Wedding of Peleus and Thetis. Photo © Mozer Fotografie - GML

hoofdkwartier nodig en wilde tevens een eind maken aan de corrupte mentaliteit van de regerende klik in Istanbul.

Daarna vertelt Cor over het voorspel van de Trojaanse oorlog. Van de zeegodin Thetis was bekend (bij Zeus) dat haar zoon machtiger zou worden dan zijn vader. Zeus, die zelf ook wel belangstelling voor haar had, vond dit linke soep en bedacht dat ze maar beter met een sterveling kon trouwen. De gelukkige werd Peleus. Voor de bruiloft waren alle goden uitgenodigd behalve Eris, de godin van de tweedracht. Uiteraard verscheen zij toch en gooide een gouden appel in het publiek met

het opschrift "voor de mooiste".

Hierna is het verhaal welbekend: Pallas-Athene, Hera en Aphrodite streden om de eer waarbij Paris, die al een trieste geschiedenis als vondeling achter zich had, als scheidsrechter mocht optreden.

Voor een mooie deal moest er ook toen al, en zelfs door godinnen, met omkoperij gewerkt worden. Winnares werd Aphrodite en Paris mocht Helena uit Sparta naar Troje ontvoeren, haar echtgenoot Menelaos ietwat beteuterd achterlatend.

Gelukkig voor hem was zijn broer Agamemnon koning van Mycene, het belangrijkste Griekse vorstendom. Al rap werd een grote oorlogsmacht opgetrommeld. Thetis had inmiddels een zoon gekregen, Achilles, die door onderdompeling in de Styx nagenoeg onkwetsbaar was. Thetis wilde hem niet naar Troje mee laten

gaan en liet hem, als meisje verkleed, onderduiken bij koning Lycomedes, alwaar hij bij een van diens dochters een zoon kreeg, Neoptolemos. Deze zou in de eindfase van de Trojaanse oorlog nog een rol spelen. Odysseus wist Achilles te ontmaskeren door als reizend koopman met wapens de aandacht van Achilles te trekken.

Toen de hele legermacht in Aulis verzameld was bleek de vloot niet te kunnen vertrekken omdat de wind ongunstig bleef. De oorzaak was de woede van Artemis, omdat de Grieken een hinde gedood hadden en geen offer aan haar hadden gebracht. Zij eiste nu als offer Iphigeneia, de dochter van Agamemnon. Die werd onder het mom dat ze met Achilles zou trouwen naar Aulis gelokt en daar als offer aan Artemis gewijd. Gelukkig grijpt deze op het laatste moment in en voert haar naar Tauris. De wind stak op, de vloot kon uitvaren en de oorlog kon weldra beginnen.

Na deze mooie woorden van Cor zijn we inmiddels aan het zuidelijke einde van de Dardanellen gekomen. Wij zien deze zeestraat van dichtbij en hoe smal die eigenlijk is. Cor wijst er op dat hier Xerxes met zijn leger naar Europa is overgestoken, via een brug van aan elkaar vastgemaakte schepen. Toen de eerst scheepsbrug door de stroom en een harde wind uiteenviel liet hij de zee geselen. Dat hielp en de tweede poging was een succes.

Nu neemt Ege het woord en vertelt over wat hier in de eerste wereldoorlog heeft

plaats gehad. Turkije streed in deze oorlog aan de kant van de Centralen, Duitsland en Oostenrijk. In 1915 probeerden de geallieerden- waaronder voor het eerst ook Australische en Nieuw-Zeelandse troepen (ANZAC)- de Dardanellen te veroveren bij het schiereiland Gallipoli aan de Europese zijde. De bedoeling was van daar naar Istanbul op te rukken en een nieuw front tegen de Centralen te openen. Door de geweldige Turkse tegenstand,

onder andere van Atatürk, lukte het de geallieerden niet dit schiereiland te veroveren. Aan beide zijden sneuvelden ongeveer 200.000 man. Uiteindelijk moesten de geallieerden zich terug trekken.

Ege wijst in de verte naar een groot monument ter ere van de gevallen aan beide zijden, door Atatürk in 1934 opgericht.

Cor vervolgt zijn informatie over de opgravingen van Troje door Schliemann. Deze ging, voor huidige begrippen, nogal fors te keer door een diepe sleuf van 17 meter breed door de resten van de stad te graven. Bij zijn eerste opgraving vond hij weliswaar een grote schat, door hem de schat van Priamus genoemd, maar was er weinig documentatie over wat er zoal werd weg geschept. Later kwam hij verder graven met meer wetenschappelijk geschoolde leiding. Zoals zoveel oude steden bleek ook Troje uit meerdere boven elkaar gelegen steden te bestaan. De oudste bewoning

dateert al uit de vroege bronstijd zo'n 3000 jaar voor Christus. De schat van Priamus dateert vermoedelijk uit de tweede periode , 2500-2200 jaar v.C. en is dus veel ouder dan het Homerische Troje. Het Homerische Troje is vermoedelijk Troje VI (van 1700-1250 v.C.) of VIIa (van 1250-1180). De schat is als oorlogsbuit door de Russen meegenomen en is nu in Moskou te zien.

Het oude Troje lag aan een baai vrijwel direct aan zee. Wegens de sterke stroom (van noord naar zuid) in de Dardanellen moesten schepen in de oudheid wachten op een gunstige wind. De baai van Troje, beschermt door een schiereiland en aan het begin van de Dardanellen gelegen, was daarvoor bij uitstek geschikt. Troje controleerde hiermee de handel (vooral graan) met het gebied rond de Zwarte zee. Ook de oost-west handel tussen Thracië en Anatolië (vooral metalen) werd door Troje beheerst. Voor de Grieken was de aanvoer van graan heel belangrijk. Hier ligt waarschijnlijk de echte oorzaak van de spanningen met Troje.

Ten tijde van het Troje van Homerus was de baai al grotendeels verzand door aanvoer van slib door de Skamander. Nu liggen de resten van Troje op 5-10 km van zee.

Cor leest nog een stukje voor uit de Ilias, en wel het stuk waar Hector zijn broer Paris oproept ook aan de strijd deel te nemen en zich niet langer in de vrouwen-vertrekken te verschuilen. Daarna neemt Hector afscheid van Andromache en zijn zoontje Astyanax. Andromache smeekt hem niet de strijd in te gaan omdat ze hem niet ook aan Achilles wil verliezen, die

reeds haar vader en zeven broers heeft gedood. Hector antwoordt dat hij weet dat hij zal sterven en dat Troje verwoest zal worden, maar dat hij zich tegenover de Trojaanse vrouwen zou schamen als hij zich aan de strijd zou onttrekken. Zijn grootste zorg is het lot van Andromache, als zij als slaaf van de Achaeërs zal worden weggevoerd.

Het is een aangrijpend stuk oude literatuur, die nog niets van zijn zeggingskracht is kwijt geraakt.

Na de lunch in Çanakkale vertrekken we dan echt naar **Troje**.

Bij de ingang van de opgravingen staat een groot bord waarop schematisch de diverse oude steden met kleuren zijn aangegeven. Hier wordt Troje VI als het Homerische Troje aangemerkt. Ook staat er een "paard van Troje", waarover in de Ilias niets staat vermeld. Vergilius is de eerste die van het paard melding maakt.

Voor velen van ons, met de Ilias opgegroeid, is het een hele gewaarwording om nu op de plek te staan waar alles zich heeft afgespeeld, zeker na Cor's voorlezen van het

stukje over Hector en Andromache. We kijken nu zelf over de vlakte van de Skamander, vanuit de positie van de Skaeïsche poort, waar de Trojanen de bewegingen van de Grieken met een angstig gemoed gevolgd hebben. Het is duidelijk dat het oude Troje niet heel erg groot geweest kan zijn. Achilles kon dus heel goed de dode Hector

met zijn strijdswagen driemaal om de stad slepen. Het ommuurde gedeelte van Troje VI was ongeveer 250x250 meter.

Ook is duidelijk dat het Griekse leger zeker geen 100.000 man kon omvatten. Daar was het schiereiland, alwaar de Griekse schepen aan land getrokken waren, niet groot genoeg voor. Een recente schatting voor de bevolking van het Troje van de Ilias komt op 7-10.000 mensen, inclusief zij, die buiten de eigenlijke vesting woonden. Die laatsten werden beschermd door een grote 4 meter diepe gracht.

Op de puinhopen van Troje VI en VIIa werden later respectievelijk een Griekse en nog later een Romeinse stad gebouwd. De Romeinen hielden zich voor afstammelingen van Aeneas. We zien ook een Romeins tempelveld.

Onder de indruk van wat we gezien hebben, vertrekken we richting Assos, langs de Aegeïsche zee. Cor vertelt het verhaal van koning Aegeus van Athene, die van het orakel te horen krijgt "open de wijnzak" als hij wil weten wat hij moet doen om kinderen te krijgen. Hij reist naar de wijze koning Pittheus, die begrijpt wat de bedoeling is.

Aegeus wordt dronken gevoerd en slaapt dan met een dochter van Pittheus. Die wordt zwanger van een zoon, Theseus. Aegeus reist weer af, nadat hij zijn zwaard onder een zware rots heeft gelegd. Zodra Theseus de steen kan optillen mag hij zijn vader achterna reizen, die hem aan het zwaard als zijn zoon zal herkennen. Als het zover is reist Theseus af naar Athene. Vader Aegeus

is inmiddels getrouwd met Medea, die door Jason in de steek is gelaten en met wie hij een kind heeft. Medea wil Theseus vergiftigen maar op het laatste ogenblik herkent Aegeus zijn zwaard en slaat de gifbeker uit Theseus hand. Even later moet Theseus

naar Kreta om de Minotaurus te doden. Als hem dit lukt moet hij witte zeilen opzetten op de terugreis naar Athene. Theseus vergeet dit echter en voert zwarte zeilen. Als Aegeus die ziet verdrinkt hij zich in de zee die sindsdien zijn naam draagt. Daarna volgt een les filosofie. Immers Assos is vooral bekend omdat Aristoteles hier drie jaar heeft gewoond. Aristoteles was een leerling van Plato. In tegenstelling tot Plato, die meende dat ware kennis over schoonheid, goedheid en waarheid lag opgeslagen in de ziel en alleen door de ratio toegankelijk was, leerde Aristoteles dat kennis opgedaan kon worden door bestudering van de natuur en door gebruik te maken van alle beschikbare informatie, ook die, die proefondervindelijk verkregen kon worden. Aristoteles is hiermee de vader van de moderne wetenschap. Verder komen aan de orde Thales van Milete, die meende dat de oer substantie waar alles uit voortkwam water was, immers planten groeien dankzij water en Heraclitus, met zijn

spreuk "Panta rhei", alles vloeit. Je kan immers nooit tweemaal in dezelfde rivier stappen.

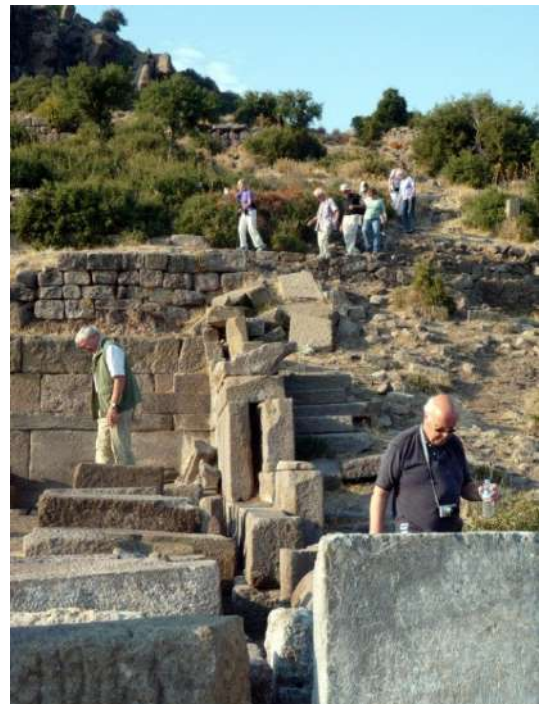
Dan komen we in **Assos**. De bus kan ons niet helemaal naar boven brengen dus lopen we langs een steil weggetje met enkele schamele toeristenkraampjes naar boven. Boven aangekomen zien we onder andere de resten van een tempel van Athene uit de zesde eeuw v.C. met 6 bij 13 zuilen. Merkwaardig voor Ionië zijn het Dorische zuilen. Bij sommige

marmeren stukken kan je de hobbels zien waaraan de stenen werden opgetakeld.

Het is er fris. In de verte kunnen we Lesbos zien. De heuvel waarop Assos is gebouwd loopt heel steil af. Een oudere man wil ons wel de weg naar beneden wijzen. We voelen ons geveleid dat de gids ons er kennelijk nog voldoende fit vindt uitzien. Dat moet echter nog waargemaakt worden. In een lange rij gaat iedereen in eigen tempo naar beneden, oppassend om niet onderuit te gaan. We komen langs een agora met de resten van een badhuis en een bouleutherion (raadhuys) en ook langs een groot theater. Na een laatste afdaling komen we allen heelhuids bij de bus die ons, na een nog redelijk lange rit, bij ons hotel aflevert. Het is weer een mooie dag geweest.

Sven en Elly.

Dinsdag 9 oktober.

We vertrekken mooi op tijd (???) naar Bergama. Hier ligt het **Pergamon** uit de oudheid. We rijden langs huizen die duidelijk niet bewoond worden; het vakantieseizoen is al voorbij.

We komen langs zoutpannen waar flamingo's door het water waden.

Het zout wordt gebruikt in de staalindustrie en voor de productie van medicijnen. Even later rijden we langs katoenvelden. Pergamon wordt al in 399 v.Chr. vermeld. Toen Pergamon de basis van Lysimachus (generaal van Alexander de Grote) werd steeg de plaats in aanzien. Alexander de Grote had hem een spectaculair grote erfenis nagelaten, 235 ton zilver!

Eumenes, die via Philetarus, de schatmeester van Lysimachus, Pergamon erfde, wordt beschouwd als de stichter van de Pergamon dynastie.

Zijn opvolger is Attalus I, zijn neef, die hem in 241 v. Chr. opvolgt. Hij verslaat de Galliërs; het dier dat hij offerde had in zijn lever het woord VICTORIE staan.

Deze koning Attalus wordt een beroemdheid in de Hellenistische wereld; hij start de bouw van de Tempel van Athene en van de Bibliotheek.

Eumenes II, 197-159 v. Chr. sluit een pact met de Romeinen en helpt hen de Syriërs te verslaan (slag bij Magnesia). In zijn regeerperiode floreert Pergamon, het wordt een stad die vergelijkbaar is met Florence onder de Medici. Hij laat het gymnasium en het theater bouwen en er komt een muur om de Acropolis.

De laatste koning, Attalus III, heeft geen belangstelling voor het bestuur; hij is een intellectueel en bij zijn dood (133 v.Chr.) laat hij alles na aan de Romeinen.

In 129 v.Chr. wordt in Rome de provincie Asia gesticht.

Pergamon is intussen een redelijk grote stad met 150.000 inwoners en geniet grote bekendheid als centrum van kunst, cultuur en handel.

De bibliotheek van Alexandrië (700.000 boeken) is de concurrent; Pergamon heeft er "slechts" 200.000. Egypte verbiedt de export van papyrus om Pergamon te dwarsbomen, maar daar gaat men noodgedwongen over op de oude methode om perkament van dierenvellen te produceren. Wanneer Marcus Antonius de stad in handen krijgt, schenkt hij Cleopatra diverse pronkstukken voor de bibliotheek van Alexandrië.

Tot in de 4^e eeuw bleef de bibliotheek functioneren. Na het binnenvallen van de Goten begint het verval van Pergamon.

Als we op de site aankomen zien we twee ronde torens, met een rechthoekig rood bakstenen gebouw in het midden, de Basilica of Rode Hal, 200 x 100 meter groot.

De twee torens hebben ieder een peristilium.

Dit heiligdom is tijdens de regeerperiode van Hadrianus gebouwd (117-138) en is de grootste tempel in Anatolië uit de Romeinse tijd.

Er ontstaat een cultus rond Serapis (een Grieks-Egyptische god) en Harpokrates en Isis, Egyptische goden in deze Basilica, die naar Egyptisch gebruik op de oever van een riviertje (Selinus) gebouwd is. De gekanaliseerde Selinus stroomt onder de hal door, het water werd in de rituelen gebruikt.

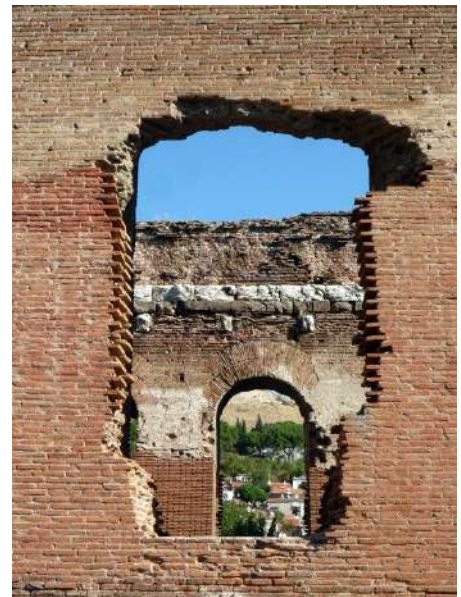
In de Isis cultus bijvoorbeeld moest je het Nijlwater drinken.

De Hal is waarschijnlijk door architecten en metselaars uit Italië gebouwd; in Klein Azië bouwde men nooit met baksteen.

De Hal was met houten balken overdekt, de muren waren bekleed met marmer.

Overal zijn onderaardse ruimtes en kanalen aangetroffen, o.a. een gang van 10x5x4 meter hoog.

Het was geheim wat er hier achter de 15 meter hoge muren gebeurde; mogelijk bood het water van de Selinus(=Nijl) garantie op een leven na de dood (Isis en Osiris cultus met wedergeboorte van Horus). In de Rode Hal is later een christelijke basilica gebouwd. Theodosius verbood in het jaar 390 de heidense godenverering .

We gaan met een kabelbaan de Akropolis op, waar we koffie drinken op een terras met schitterend uitzicht op Bergama.

Eerst bezoeken we de plaats waar het Zeusaltaar gestaan heeft.

Eumenes II (197-159 v.Chr.) heeft ter herinnering aan de overwinning die zijn vader op de Galliërs behaalde dit kolossale monument laten bouwen.

De reliëfs (nu in Berlijn te bezichtigen) tonen ons de strijd tussen de Giganten en de Goden en symboliseren de triomf van Orde over Chaos.

De stijl doet denken aan de Laocoön groep, nogal teatraal/barok.

Binnenin bevindt zich het Telephos fries; Telephos ,zoon van Heracles, wordt gezoogd door een hinde. Volgens een oude legende zou hij Pergamon gesticht hebben. Totaal is

het bouwwerk twaalf meter hoog. De hoofdarchitect was Menekrates van Rhodos.

We tellen zes treden naar een groot podium, in de schaduw van twee prachtige dennenbomen. De rest moeten we uit de boeken halen.

In 1870 ontdekt een Duitse spoorwegingenieur resten van het reliëf tijdens werkzaamheden. Hij krijgt van de overheid toestemming om te graven;

uiteindelijk belandt praktisch het complete altaar in Berlijn (1886).

Op de hoogste top zien we de tempel van Trajanus & Hadrianus staan, 6 x 10 zuilen met Korinthische kapitelen.

Aan drie zijden hebben stoa's gestaan. De buitenste zuilen hebben semi-Egyptische kapitelen. Deze zuilen hebben canelures, die niet helemaal doorlopen.

In de vloer van de tempel zien we twee ruimtes, (schatkamers?).

Naar beneden toe zien we het podium van de tempel van Pallas Athene.

Daarboven heeft de bibliotheek hoogstwaarschijnlijk gestaan.

De tempel van Athene was de belangrijkste plek op de Acropolis; nu resten slechts de fundamenten.

Dan zien we een enorme wand.

Dichterbij gekomen kunnen we een stuk van het wigvormige en heel steile theater zien. Er konden 10.000 toeschouwers een plek vinden in dit theater met 80 rijen en twee horizontale diazomas.

Vlakbij het theater zien we de schamele resten van de tempel van Dionysos.

Keizer Caracalla (211-217) is hier geweest en uit dankbaarheid voor zijn genezing (in het Asklepieion) liet hij het terras van het theater restaureren en met marmer bekleden. In de tempel werd hij vergoddelijkt als de Nieuwe Dionysos!

Van de Acropolis is het een klein stukje met de bus naar het Asklepieion, dat in 1929 door een boer is ontdekt. Het is een kuuroord gewijd aan de halfgod Asklepios, een soort antieke variant op Lourdes.

Patiënten die hier genezing zochten voor hun kwalen ondergingen eerst allerlei rituelen om in de juiste geestesgesteldheid te geraken, een religieuze trance.

Ze werden dan te slapen gelegd bij het heiligdom. In een droomvisioen verscheen dan Asklepios, die hun dan aanwijzingen gaf voor hun genezing.

De dromen werden verder uitgelegd door priesters, waarna tot behandeling werd overgegaan. Die kon bestaan uit modder- of zonnebaden, lichaamsbeweging of sport(mens sana in corpore sano), massages etc. Ook de reguliere geneeskunde werd hier beoefend.

Galenus(131-210) is geboren en opgeleid in Pergamon. Hij was o.a. een leerling van Hippocrates. Hij is gaan reizen en werd arts van senatoren en keizers, ondermeer van Marcus Aurelius en Hadrianus.

We lopen naar het heiligdom over de Via Sacra, een oorspronkelijk 800m. lange colonnade, waarvan nog de ruïnes van het laatste stuk resten en komen bij het

Propylon, de toegangspoort met de inscriptie "Hier mag de dood niet naar binnen". (ernstig zieken, die konden overlijden, werden de toegang ontzegd).

Er stond hier een gebouwtje met lichaamsdelen als dank voor genezing.

We komen op een grote open ruimte die oorspronkelijk aan drie zijden door stoa's was begrensd. Resten van de noordelijke stoa zijn nog zichtbaar.

We lopen langs de bibliotheek, waar een standbeeld van een naakte Hadrianus heeft gestaan. Dat is nu te bewonderen in het Pergamon museum.

Cor vertaalt een Griekse tekst, die melding maakt van de stichtster van de bibliotheek, een vrouwelijk raadslid. Vrouwen in Asia Minor waren hoogopgeleid en hadden veel invloed. Hadrianus heeft het project overgenomen en afgemaakt. Er werden teksten van filosofen, mythologische verhalen en toneelstukken bewaard.

Via de ruïnes van de noordelijke Stoa bereiken we het Romeinse theater. Een diazoma met zuilengaanaderij splitst het in twee gedeelten. Via trappen aan de zijden bood het toegang aan 3500 toeschouwers. De acteurs betraden door centraal gelegen deuren het Proskenion. Mogelijk werden er stukken gespeeld die handelden over genezingen. Er was een vijfjaarlijkse ontmoeting van psychologen en psychiaters ter ere van het heiligdom. Tot de tijd van Theodosius, 700 jaar lang, is het theater in gebruik geweest.

We dalen een trap af en komen uit in een onderaardse gang die naar een cirkelvormig bouwwerk leidt dat als behandelcentrum diende. Hier bevonden zich ook een heilige bron en zwembaden. Door deze gang moeten priesters in heilige gewaden met wierook onder gezang naar het behandelcentrum zijn getogen.

Tenslotte bezoeken we de plaats waar de tempel van Asklepios gestaan heeft, een cirkelvormig plateau. Hoewel de maximale verblijfsduur voor patiënten een jaar was, heeft Aristides, een apologeet, hier meerdere jaren vertoefd.

Het is een lange busrit naar **Kuşadası**, die veel korter lijkt door de interessante verhalen van Ege over het leven in Turkije. Op de heenweg had hij reeds verteld over de Turkse manier van vakantie vieren, de militaire dienstplicht en het familieleven. Nu vertelt hij over het onderwijs en kledingvoorschriften voor en na Atatürk.

Wanneer we Izmir passeren vertelt hij over de gespannen verhouding tussen Grieken en Turken in de stad, die toen nog Smirna heette, na de eerste wereldoorlog en over

de huisvesting en bouwactiviteiten in de jaren zestig, met veel persoonlijke herinneringen.

We bereiken ons sfeervolle hotel in Kuşadasi waar we op het overdekte terras genieten van een heerlijk diner.

Eileen en Herman

Woensdag 10 oktober.

Na de nachtrust in ons laatste heerlijk romantische hotel in Kusadasi is het ontbijt met uitzicht op zwembad(je) en zee een goede start voor een opnieuw volle dag. Dat er later op het gebied van schoonmaak en hygiëne klachten kwamen - nu ja, Altinsaray biedt wat anders dan Hilton.

Stipt op tijd rijden we weg met de nieuwe chauffeur naar **het huis van Maria**. Het wordt een dag gewijd aan EFEZE. Een stad, waarvan de geschiedenis terug gaat tot 3000 v. Chr. en die door aardbevingen en verwoestingen zesmaal van ligging veranderde.

De onvolprezen Turkse gids Ege wijst ons op het meanderend landschap. Efeze was een industrie- en handelsstad. De moerasachtige grond was en is moeilijk om te bewerken door een teveel aan zout en mineralen. De eenmalige jaarlijkse opbrengst bestaat uit katoen en olijven, terwijl elders driemaal per jaar kan worden geoogst met ook groente en tabak. Olijven zijn overigens erg geliefd: "Eet ze vooral ook bij het ontbijt, net zo onmisbaar als thee of koffie".

Dan vertelt Cor ons over het dagprogramma: "Dames en Heren...". We horen over het huis van Maria, dat we het eerst zullen bezoeken. Na de kruisiging van Jezus kwam Paulus naar Efeze, waar hij geholpen door Timotheus het christendom verspreidde en een kerk stichtte. Volgens de overleveringen vertrok na Paulus ook de apostel Johannes met Maria naar Efeze. Hij zou daar zijn Evangelie en

brieven hebben geschreven. Maria zou in Efeze op 59-jarige leeftijd zijn overleden. Later stierf Johannes daar ook. Hij werd volgens zijn wens in Efeze begraven. Door het Concilie van 431 werd het verblijf van Maria en Johannes in Efeze formeel vastgesteld. Opgravingen met elementen van de eerste Maria-kerk en het graf van Johannes zouden hiervoor een bewijs vormen.

De non Anna Katharina Emmerick (1774 - 1824) had visioenen over de laatste plek, waar Maria zou hebben gewoond en men vond daar ook resten van kerk en bron. Het werd een heilige plaats met een aflaat-functie. Ege vult aan, dat de aantrekkingskracht van Maria ook voor moslims geldt. Zij trekken naar dit bedevaartsoord om te

bidden en een kaarsje aan te steken. Uit de hele wereld komen hier meer dan 1.000.000 pelgrims per jaar.

Nu - en dat zouden we merken ook! Op de parkeerplaats aangeland zien we een veld vol bussen en een grote menigte van mensen. Er is kennelijk juist een cruiseboot aangekomen!

In file leggen we een door touwen afgebakende weg af naar Het Huis. Daar worden we

vervolgens doorheen gesluisd langs een altaartje en een gebedsruimte met vertalingen van de sutra's uit de Koran, waarin Maria wordt genoemd. Er worden kaarsjes aangestoken. Buiten kunnen tussen de groeven van een lange muur briefjes worden gestopt met gebeden en/of verlangens, als bij de Klaagmuur in Jeruzalem. Het is er overvol.

De variëteit onder de bezoekers loopt sterk uiteen. Naast vrome pelgrims, waaronder ook veel vrouwen met hoofddoekjes, toeristen in allerlei uitdossing van cruise-passagier tot backpacker.

Omstreeks 10 uur verlaten we dit wat hysterisch aandoende massa-gewoel om op weg te gaan naar de

Johannes Basiliek.

Onze twee gidsen - duo Cor en Ege vullen elkaar in enthousiasme aan! - bedenken echter nog een extra programmapunt. We bezoeken "tussendoor" de **Isa Bey Moskee**. Deze is in 1375 gebouwd met materialen van de basiliek. We zien een prachtig interieur met klassieke zuilen, waar vanuit een vierkant toegewerkt is naar een ronde koepel. Als versiering herkennen we het motief van de davidsster.

Vlakbij deze moskee is een kleine koffiëbar en ook bevinden zich daar een rijtje verkoopstands. Het is de vindingrijke Jantien, die hier - ook "tussendoor" - een armbandje koopt. Dit leidt tot het voorstel om nu eerst koffie te drinken en allemaal "10 minuten" - bij de marktkraampjes te kijken.

Als ik nog wat verward om stipt 11 uur weer in de bus stap, ontdek ik "mijn zonnebril is weg". Daarop zegt een van onze vier aardige Jannen, die het dichtstbij is "maar die zit in je haar".

Gerustgesteld en voldaan nu naar **de Johannes basiliek**. De eerste en oudste kerk, die in de 4e eeuw over het graf van Johannes werd gebouwd. Je ziet nog één zuil staan van de oude Artemis-tempel, waarvan restmateriaal werd gebruikt. Keizer Justinianus (527 - 565) bouwde de vijfde en laatste kerk met zes koepels in kruisvorm. Boven de

graftombe van Johannes in het midden van de kerk was de grootste koepel. De Christelijke kerk werd op grootse wijze binnen het Romeinse Rijk gebracht. Tot in de Middeleeuwen kwamen hier pelgrims. In de 7^e en 8^e eeuw zijn muren om de kerk gebouwd met twintig torens en drie hoofdingangen ter bescherming tegen aanvallen ook uit zee. De Turken gebruikten de kerk later als moskee. Bij aardbevingen in de jaren 1365 - 1370 is de basiliek ingestort. De eerste opgravingen vonden plaats in 1921, 1922 door een Griekse archeoloog. Het werk werd voortgezet door het Oostenrijks Instituut en vanaf 1960 ook door archeologen van het museum in Efeze.

We zien het graf van Johannes, dat onder een verhoging ligt waarop vier zuilen staan. Het stof in de grafkamer zou een geneeskrachtige werking hebben. Lange tijd werden flacons met stof verkocht. Nog zijn er onderdelen bewaard van de zes koepels, elk gedragen door vier pilaren, waartussen marmeren zuilen stonden. Aan de kant van het schip zien we op deze zuilen inscripties met de monogrammen van

keizer Justinianus en zijn vrouw Theodora. Achter de zuilenrijen had men - uniek - wandelgangen aangelegd.

Indrukwekkend is het achthoekige Baptisterium. In het midden bevindt zich een rond doopvont, waarheen aan beide kanten drie treden leiden. Een vierkant bassin daarnaast bevatte het heilige water. De doopdiensten werden gehouden voor de gewone eredienst en golden op grond van de leer over de erfzonde voor volwassenen en niet voor kinderen.

De sacristie veranderde in de 10^e - 11^e eeuw in een kapel. We zijn getroffen door de fresco's met Christus, Johannes en een onbekende heilige. In de sacristie werden de kerkschatten bewaard. Omdat de kerk ook als bank fungeerde moet hier grote rijkdom aanwezig zijn geweest. Het gebouw is in 1978 opgegraven. Maar van de schatten is niets terug gevonden.

Tot kwart over 12 lopen we in de zon vol bewondering voor de archeologische reconstructies. En we vragen ons verbijsterd af, hoeveel werk hier nog moet worden verzet. Maar nu verder naar **het museum in Selçuk**.

Eerst zien we de zaal met vondsten uit de terrashuizen, die we 's middags zullen bezoeken : speelgoed, dobbelstenen, muziekinstrumenten. Ook zijn er beelden van Livia, vrouw van Augustus, moeder van Tiberius, van Bes, god van bed en slaap, gevonden in een bordeel. Net als Priapos, god van velden en tuinen, die een mand fruit optilt zijn beiden uitgebeeld met een extra groot geslachtsorgaan. In het midden van

de zaal staat een beeld van Eros op een dolfijn uit de 2^e eeuw, vroeger de spuit van een fontein. Een beeldengroep met Odysseus en de eenogige Polyphemos stond bij de fontein van Polio.

We leren, dat eerst vanaf de 4^e eeuw in de beelden de ogen werden uitgeboord.

Een recente vondst is het handschrift op papyrus met een gebed uit de Bijbel, dat in 1961 bij de Johannes Basiliek werd gevonden.

Meer dan 20.000 munten worden in het museum bewaard. De oudste is van 600 v.Chr. uit de Artemis-tempel. Aardig zijn ook de beeldjes van Eros. Kinderen werden pas heel veel later afgebeeld, net als gehandicapten. Daarom zijn juist die "engeltjes" zo verrassend.

In de tuin met grafbeelden en grafzuilen valt het meest op de zonnwijzer met een half ronde schaal verdeeld in twaalf delen, die de uren aangeeft met een metalen wijzer. Waardevolle voorwerpen werden in de graven gevonden, achtergelaten bij de gestorvenen. Zoals in het myceense graf bij de Johannes basiliek uit de 14^e - 13^e eeuw

v.Chr.!

De grootste beleving ervaren we bij de zaal van Artemis, waar de twee grote standbeelden van Artemis, godin van de jacht, tegenover elkaar staan. Gevonden in de 1^e eeuw bij het Prytaneion. De oudste ten tijde van Adrianus - de "grote" Artemis - draagt een kroon met drie verdiepingen op haar hoofd, waarop een ionische tempel is afgebeeld. Op haar borst vier rijen ronde uitsteeksels, die de vruchtbaarheid symboliseren. De hypothese luidt, dat dit testikels zijn van stieren die aan Artemis zijn geofferd. Op haar gordel zijn bijen-motieven verwerkt. Haar rok is verdeeld in vierkanten met dieren-motieven. In de tempel stond zij in de open lucht.

De tweede Artemis uit de tijd van Trajanus - de "mooie" - Artemis heeft geen kroon. Het beeld staat op een voetstuk met aan beide kanten naast haar een rendier. Haar rok met dieren-motieven reikt tot aan haar voeten. De uitsteeksels zijn vanaf haar middel aangebracht.

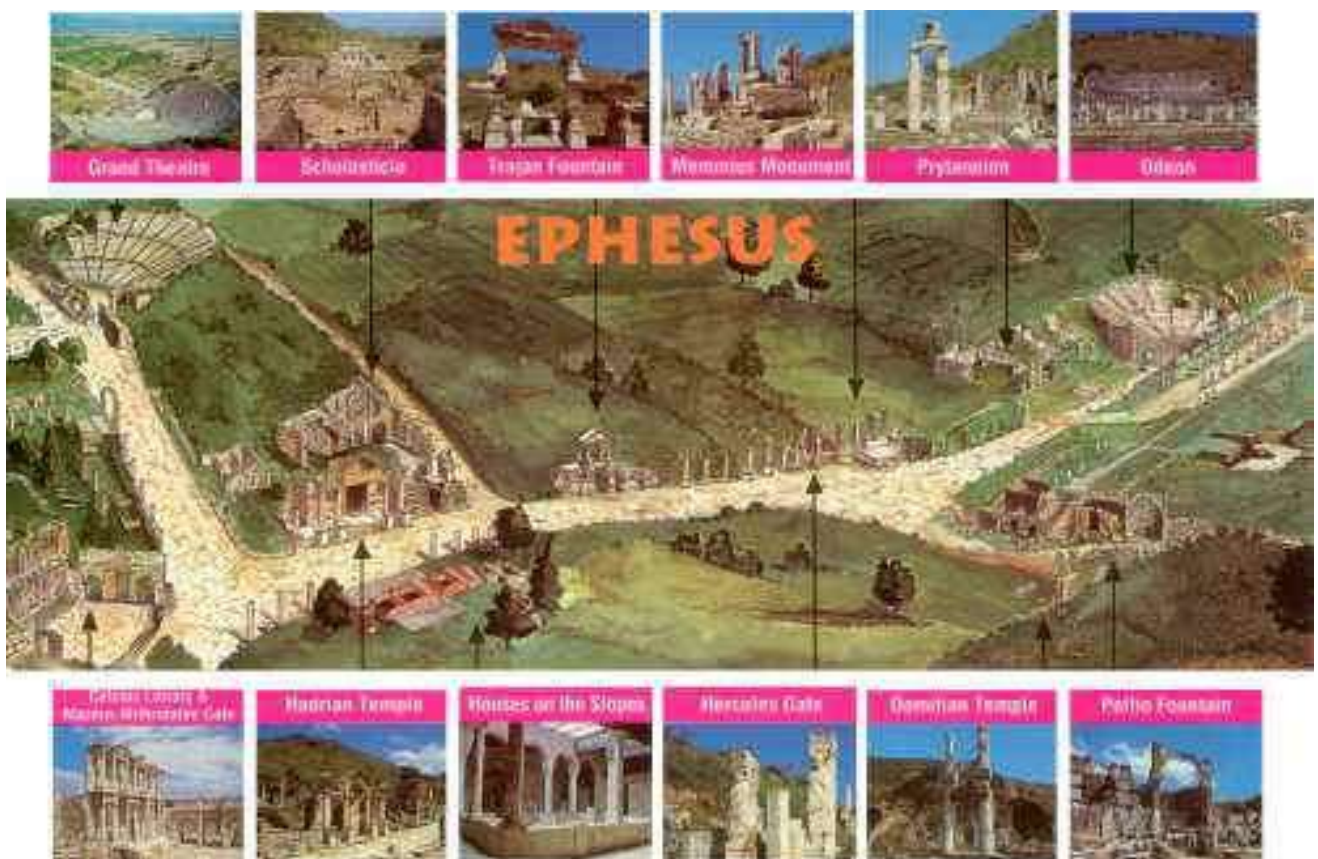
Gouden beeldjes uit de 7^e eeuw v. Chr. zijn in de Artemis-tempel gevonden. Zij geven de priesteressen van de godin weer. Nog vol van Artemis en alle impressies van deze morgen gaan we naar de bus. Cor leest nog een toepasselijk stukje van Homerus voor.

We genieten ook deze reis weer van citaten van Herodotus, Ovidius, Kavafis. En dan naar de lunch! Een koel glas wijn zal ons goed doen. Hoc est amoris poculum.

Wicky

Na een lange geschiedenis, die teruggaat tot ongeveer 5000 jaar v. Chr., werd **Efeze** in 133 v. Chr. een stad in het Romeinse rijk. Keizer Augustus maakte Efeze tot de hoofdstad van de provincie Asia, waardoor de stad in aanzien steeg en een belangrijke handelsstad werd, een metropool met zo'n 20.000 inwoners.

Wij betreden de opgravingen bij de baden van Varius, en zien de staatsagora, waar zich het politieke leven afspeelde. Van de helden en heersers, die deze agora sierden is niet veel terug te zien. Cor attendeert ons erop dat alle gresbuizen die wij zien, nog antiek zijn. Wij lopen door naar de Stoa en zien onderweg in een steen een soort Boter, Kaas en Eieren-spel gekerfd.

Wij komen bij het Odeion, dat overdekt was in de tweede eeuw. Dit werden gebruikt voor voordrachten. Ook werden hier boeken gekopieerd, wat gebeurde door het hardop voorlezen van het te kopiëren boek. Geïnteresseerden konden meeluisteren.

Dan zien wij de resten van de tempels voor de keizerlijke eredienst Dea Roma (de gepersonifieerde stad Rome) en de Divus Julius Caesar (de vergoddelijkte stiefvader van Augustus).

Wij komen aan bij het Prytaneion, het bestuurscentrum van de stad. Hier zijn de beide Artemisbeelden gevonden, die wij net in het Museum gezien hebben.

Daarna lopen wij door de Kuretenstraat en bekijken de fontein van Pollio en het monument van Memmius. Op dit monument zijn Memmius, zijn vader Gaius en zijn grootvader Sulla, de dictator, afgebeeld.

Wij passeren de Herculespoort uit de vierde eeuw en vervolgen onze tocht via de fontein van Trajanus (rest alleen nog een voet van Trajanus op een globe) naar de tempel van Hadrianus uit de tweede eeuw. Boven de ingang is een boog waarin Tychè (Fortuna) afgebeeld is. Boven de ingang van het hoofdgebouw is een Medusakop te

zien. De Terrashuizen, tegen de helling gebouwd in de tijd van Augustus, met winkels beneden en woningen boven, liggend aan een puntgaaf mozaïek aan de straatkant, worden beschermd door een ingenieuze tentconstructie. Voor mij waren deze huizen een grote verrassing. Nog nooit had ik zulke gave Romeinse huizen gezien. Deze huizen hebben een, twee of drie verdiepingen en hier woonden de rijkste inwoners van de stad. De huizen zijn gebouwd rond het peristilium, waardoor het licht binnenkwam; alle kamers komen uit op het peristilium.

In de zogenaamde marmerhal zien wij een aantal mannen bezig met reconstructies van marmeren wanden, echt iets voor puzzelaars! Wij zien een aula met apsis en Cor schetst ons hoe de heer des huizes hier cliënten ontving, die om een gunst kwamen vragen.

Wij lopen over een pad - zorgvuldig aangelegd over de mozaïeken- langs en door deze huizen en vergapen ons aan de muren bedekt met marmer of beschilderd met fresco's en de prachtige mozaïeken in geometrische figuren of met afbeeldingen uit de mythologie.

Dan vervolgen wij onze wandeling met een bezoek aan de bibliotheek van Celsus, evenals de Terrashuizen gerestaureerd met hulp van Oostenrijkse archeologen. Celsus was tussen 105 en 107 proconsul van Efeze en zijn zoon heeft dit gebouw als grafmonument voor zijn vader laten bouwen; de sarcofaag van de vader is onder de apsis geplaatst en daar nog te zien.

De zijmuren van dit gebouw hadden nissen met boekenplanken, waarin de opgerolde boekrollen, circa 12.000 stonden en de muren waren hol, om de boekrollen te beschermen tegen vocht. Door aanvallen van de Goten in 268 ging dit complex in vlammen op en ook de boekrollen. Later stortte het gebouw in ten gevolge van aardbevingen.

Ege licht toe dat de stadspoorten, die bij deze bibliotheek liggen, geschonken zijn door twee exslaven/exgladiatoren, die rijk geworden waren in de handel.

Dan lopen wij door naar het beroemde theater van Efeze, waar zich in 52 na Christus het beroemde conflict afspeelde met de zilversmeden uit deze stad, die zich door de prediking van Paulus in hun handel rond de godin Artemis, bedreigd voelden.

Cor had ons in de bus al voorgelezen uit de Handelingen van de Apostelen hoofdstuk 19 vers 23 e.v., waar beschreven wordt dat de zilversmid Demetrios een grote

menigte bijeen bracht in het theater, waar zij urenlang schreeuwden: "groot is de Artemis uit Efeze".

Dit is het meest bekende bouwwerk uit Efeze en dateert uit de derde eeuw v.Chr., de regering van Lysimachos; in de Romeinse tijd werd het podium verhoogd.

Wij werpen nog een blik op de Havenstraat, 700 meter lang met aan

beide zijden zuilen, resten van de zuilengalerijen, die deze straat allure gaven.

Tot slot bezoeken wij de Mariakerk, bekend van het kerkconcilie in 431, waarbij Maria tot de Moeder Gods werd uitgeroepen, Theotokos.

Ik hoop dat dit verslag de herinneringen oproept aan de opgravingen van deze prachtige stad, die eens een van de machtigste steden van het Romeinse rijk was.

Monica.

Donderdag 11 oktober.

Vanuit ons luxe hotel, met enkele kleine mankementen, het Hotel Altinsaray, werden tijdens ons verblijf van 9-11 oktober, enkele plaatsen in de omgeving bezocht:

Om de uitgebreide informatie, die wij deze dag van onze gidsen kregen, goed te plaatsen, is er ook enige extra kennis uit andere bronnen toegevoegd in ons verhaal.

Inleiding.

De bewoners aan de westkust van Turkije zijn voor een belangrijk deel van elders gekomen. Hiertoe behoorden de Ioniërs, afkomstig van het Griekse vasteland, die naar de Westkust van het huidige Turkije migreerden. Ze begonnen omstreeks de 10^e eeuw voor Christus het gebied ten zuiden van Eolië binnen te stromen en vestigden zich in een gebied dat globaal overeenkomt met het centrale deel van de Egeïsche Regio met de Mendere rivier, de vroegere Meander rivier, als zuidgrens.

Omstreeks 700 v.Chr., heeft een groep van twaalf steden zich aaneengesloten in de zogenaamde Panionische Bond. Van de twaalf aangesloten steden hebben we er enkele

bezocht: Milete, Didyma en Priene. Alle steden, hoewel met elkaar verbonden, bleven vrij in hun doen en laten m.b.t. beslissingen aangaande het besturen van hun eigen grondgebied. Het was dan ook een vrij losse overeenkomst, meer defensief gericht dan iets anders.

In de loop der tijd hebben vele gebeurtenissen plaats gevonden in deze regio, waaronder meerdere oorlogen. De **Perzische Oorlogen** zijn conflicten tussen de Perzen en de Griekse stadstaten, in de 5^e eeuw v.Chr. Deze oorlogen spelen nog altijd een rol in het Griekse nationale en in het Europese bewustzijn, want destijds bereikten de stadstaten een mate van samenwerking die ervoor en erna nauwelijks vertoond is. Zij vormden nog geen Griekse natie maar waren elkaars traditionele rivalen. De beschrijving van deze oorlogen door Herodotus wordt ook wel beschouwd als het begin van de geschiedschrijving.

Vele van de grotere Ionische steden vestigden kolonies in ver uit elkaar gelegen plaatsen. Uiteindelijk is de verdere uitbreiding van Ionië naar Anatolië door de Lydische Koning Gyges tot staan gebracht.

De Ionische beschaving leidde tot een vermenging van de Griekse cultuur met de cultuur van de autochtone volken van Anatolië. Er ontwikkelde zich een schitterende beschaving waarbij zowel de literatuur als de Griekse filosofie en wetenschap verder werden verdiept en uitgebreid. Het is algemeen geaccepteerd dat Homerus een Ioniër was. Thales was een andere beroemde Ioniër. Hij wordt verantwoordelijk gehouden voor de theorie dat alle materie uit water is samengesteld. Ook heeft hij een accurate voorspelling gemaakt van een zonsverduistering in het jaar 585 v.Chr. Onderzoekingen hebben aangetoond dat zich in de loop van de 7^e eeuw v.Chr. een eigen authentieke Ionische architectuur en stijl begonnen te ontwikkelen. Ionische gebouwen behoren tot de beste monumenten van de klassieke architectuur die we heden ten dage nog kunnen aantreffen.

Op deze dag worden enkele resterende hoogtepunten bezocht:

Priëne.

Oorspronkelijk was Priëne een Karische stad die door Grieken werd ingenomen. De stad was lid van de in de 8e eeuw gestichte Panionion en werd beschermmacht van het heiligdom van de Ionische twaalfstedenband. Rond 645 v.Chr. raakte Priëne onder de heerschappij van de Lydiërs. Bij

de Perzische verovering in 545 v.Chr. van Priëne, worden de beide steden vernietigd en de bewoners verkocht als slaaf. De omvang van de vernietiging is waarschijnlijk niet zo groot, omdat Priëne spoedig daarna belastingplichtig wordt aan de Perzen.

Door verzanding moest men de stad noodgedwongen verplaatsen en opnieuw bouwen. Op een hoger gelegen stuk, tegen een bergwand, werd de nieuwe stad ingeplant volgens de ingenieuze stedenbouwkundige plannen van Hippodamus van Milete. De gebouwen werden hierbij terrasvormig tegen de helling gebouwd.

Priëne valt op door het zogenaamde dambordpatroon: de straten lopen loodrecht op elkaar. De stedenbouwkundige Hippodamus van Milete ontwierp de plattegrond van de stad. Het geheel wordt omringd door de eeuwenoude stadsmuren. De Athena tempel dateert uit de 4^e eeuw v. Chr. en was opgetrokken ter ere van Pallas Athena. De architect Pytheos was niet de minste; hij was namelijk ook verantwoordelijk voor het mausoleum van Halikarnassos (Bodrum). Van het eens zo indrukwekkende gebouw is helaas niet zo veel meer overgebleven. Zo rest er niets meer van de oorspronkelijke beelden die de tempel versierden en ook het merendeel van de Ionische zuilen lagen tegen de grond. Op het einde van de 20^e eeuw werden echter meerdere zuilen

Voor sommigen was er een plaats op de eerste rang!

Er zijn meerdere gebouwen (deels) overgebleven: het Bouleuterion (stadsraad). Daarnaast bevindt zich het Prytaneon (raadhuis), de Agora en een gymnasium.

Ondanks het feit, dat de stad op een berghelling werd gebouwd, werd toch gekozen voor een rechthoekig stratenpatroon, verdeeld in even grote insulae. Op deze insulae werden uniforme woningen gebouwd.

gerestaureerd en opnieuw overeind gezet.

Niet ver van de tempel van Athena staat een theater. Dit bouwwerk werd door de Grieken neergezet en nadien door de Romeinen veranderd en uitgebreid.

Centraal stond een altaar ter ere van de god Dionysus.

Het meest in het oog springende gebouw was de Athena tempel. Priëne behield zoals de andere Klein-Aziatische stadstaten een bepaalde mate van autonomie en had een democratische grondwet.

Didyma was in de Oudheid een Grieks heiligdom en een bekende orakelplaats van de god Apollo in de buurt van de stad Milete aan de westkust van Klein-Azië

(het huidige Turkije). Het heiligdom wordt ook wel het *Didymaion* genoemd. Het was door een 20 kilometer lange "heilige weg" met Milete verbonden, waarvandaan regelmatig processies van de stad naar het heiligdom plaatsvonden.

De herkomst van de naam "Didyma" is omstreden. De naam is of afkomstig uit het Carisch (en stamt daarmee uit voor-Griekse tijd) of uit het Grieks (*didymos* betekent "tweeling", waarmee Apollo en Artemis bedoeld werden).

Totdat het christendom een einde maakte aan de verering van Apollo, stond deze heilige plaats geheel in het teken van het orakel waarin deze god om raad werd gevraagd. In de gebouwen woonden alleen priesters, het is nooit een bewoonde stad geweest. Inscripties in de tempel geven aan dat vanaf 600 v.Chr duizenden mensen naar Didyma kwamen om een glimp van de toekomst op te vangen; het orakel was voor Ionië net zo belangrijk als dat van Delphi voor het Griekse vasteland.

Hoewel Didim (Didyma) zich slechts op één monument kan beroemen, is het niettemin een wonderbaarlijke site. De Apollotempel was een van de heiligste plaatsen in de

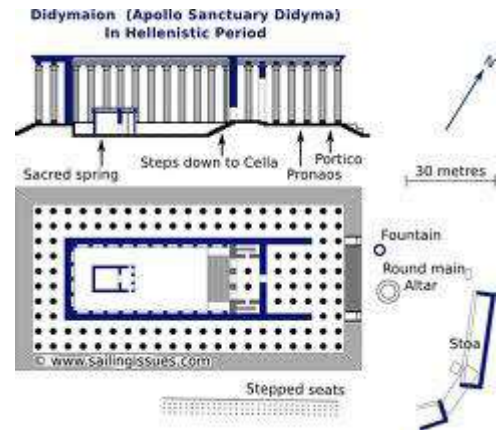
Oudheid. Ook al werd het herhaaldelijk geplunderd en in brand gestoken, toch blijft dit heiligdom imponeren door zijn elegante schoonheid. Rond de kolossale tempel is een dubbele zuilengalerij gebouwd.

De tempel heeft reusachtige afmetingen en is na het Artemision in Efeze en het

Herakleion op Samos de grootste tempel uit de Griekse oudheid. De lengte bedraagt 120 meter, de breedte 60 meter en de zuilen zijn zo'n 20 meter hoog. Van de 122

oorspronkelijke zuilen staan er nog drie overeind en ook van de cella bestaan er nog aanzienlijke stukken. Binnen in de cella bevindt zich een kleiner tempeltje waar oorspronkelijk het cultusbeeld van Apollo heeft gestaan. De tempel is nooit helemaal afgebouwd. Op de voeten van de zuilen en in het fries boven de architraaf waren prachtige reliëfs aangebracht, waarvan een schitterende Medusakop bewaard is. Een trap leidt u naar

de voorhal (pronaos) van de tempel. Verder dan deze door 20 zuilen gesteunde zaal konden bezoekers niet komen. Vanaf een verhoging achter de poort werden de orakelspreuken aan het volk medegedeeld. Apollo was als medium tussen de goden en de mensen zeer populair om zijn voorspellingen. Het raadplegen van de godheid ging als volgt in zijn werk: na betaling van een honorarium moest een geit worden

geslacht, die met heilig water uit de tempel werd besprenkeld. Bewoog het dode dier dan was dit een teken dat Apollo aanwezig was en antwoord kon geven. De pythia, de orakelpriesteres, zetelde in een klein tempeltje achter in het adyton. Het adyton had geen dak en was beplant met heilige bomen. Nadat zij de vragen aan het orakel had gelezen nam de pythia plaats boven de heilige bron in het gebouwtje. Door de zwaveldampen uit de bron raakte ze zodanig beneveld dat ze de vreemdste klanken uitstootte. Die klanken werden dan door priesters geïnterpreteerd, zodat een (meestal zeer wazig) antwoord kon worden geformuleerd. De treden van het podium aan de zuidkant van de tempel fungeerden ook als zitplaatsen van het stadion. Hier werden om de vier jaar wedstrijden gehouden die overeenkomsten vertoonden met de Olympische Spelen.

In die tijden gingen de godsdienstige bijeenkomsten van de Ioniërs gepaard met een groot festival: het Panionia. Het heiligdom was gewijd aan de god Poseidon Heliconius. Het heiligdom stond onder leiding van Priene, omdat het op het grondgebied van deze stad lag. Het antwoord van de orakels was nooit een rechtstreeks ja of nee. Ze uitten zich alleen in beeldspraak. Hun taal was altijd zo ingekleed dat degene die het orakel een vraag stelde zelf moest kiezen en dus zijn eigen vrije wil en verstand moest gebruiken. Anders zou er inbreuk worden gemaakt op de vrije wil van de mens in tijden van spanning en druk, juist de tijden dat iemand innerlijk moet kiezen.

Een voorbeeld: Croesus, koning van Lydië, was in zijn tijd een machtig en eerzuchtig heerser met een buitensporige haat tegen de vijanden die hem omringden; er brak een tijd aan dat de Perzen het oneens waren over enkele van zijn activiteiten. Koning Croesus twijfelde of hij met de Perzen oorlog zou voeren of niet. Omdat hij voor zijn optreden goddelijke volmacht wenste te verkrijgen, zond hij zijn vertegenwoordigers naar Delphi om de God Apollo te vragen: "Moet koning Croesus oorlog voeren tegen de Perzen?" Het antwoord van het orakel luidde: "Als koning Croesus tegen de Perzen oorlog voert, zal koning Croesus een machtig rijk vernietigen". Hij voerde oorlog tegen Perzië - en raakte zijn machtige koninkrijk kwijt! Hij vernietigde een rijk dat hij had opgebouwd.

Milete.

(Miletos) was een grote Ionische haven en de geboorteplaats van verschillende filosofen en wijsgeren.

Het theater is een indrukwekkend bouwwerk.

Het was een belangrijke stad aan de westkust van Klein-Azië, die zou zijn gesticht door de Miletus (een koning in de Griekse mythologie). Bewoning van het gebied gaat echter veel verder terug. Snel groeide Milete uit haar voegen en al in de 8^e eeuw zond het zijn eigen kolonisten uit. In de 6^e eeuw voor Christus was Milete de geboorteplaats van de Griekse filosofie.

In een strak schaakbordpatroon werd Milete, overeenkomstig de ideeën van Hippodamus van Milete, herbouwd. Daarom wordt Milete ook wel het "Manhattan van de antieke wereld" genoemd. In de Romeinse keizertijd bloeide de stad nog eenmaal op en verrezen er talrijke bouwwerken.

Uit Milete waren enkele geleerden en filosofen afkomstig, waaronder: Thales van Milete, filosoof en wiskundige.

Er wordt gezegd dat hij in staat was een zonsverduistering te voorspellen; waarschijnlijk die van 585 v.Chr. Mogelijk heeft hij zijn kennis over Sterrenkunde opgedaan tijdens een reis naar Babylon. Anderen zeggen dat hem deze macht werd toegedicht *omdat hij nu eenmaal de geleerde was en geleerden dit moesten kunnen voorspellen*. Hoewel er in de oude culturen ook lieden waren die kosmische verschijnselen konden voorspellen en allerlei theorieën hadden over het universum, waren dit geen filosofen. Voor Thales waren er twee uitgangspunten:

1 - Conclusies omtrent het universum mag men louter en alleen baseren op het universum zelf (dus niet op goden).

2 - Opvattingen moeten gestaafd worden aan de hand van argumenten.

Dit zijn uitgangspunten die de filosofie doen verschillen van andere disciplines,

uitgangspunten die overigens nog steeds gelden.

Tijdens deze indrukwekkende reis vond ons vervoer veelal plaats met deze touringcar

Na deze drukke dag met veel

bezienswaardige zaken en nog veel meer boeiende verhalen verlangden de auteurs van dit overzicht naar rust!

Jan en Els Swen.

Vrijdag 12 oktober.

Vandaag gaan we eindelijk naar het **Artemision**, in de oudheid een heilige plek, te vergelijken met de St. Pieter in Rome. Het is een heerlijke zonnige dag.

Cor vertelt: in 356 v.Chr. is de tempel afgebrand door toedoen van de eerste pyromaan in de geschiedenis, een zekere Herostratus. Alexander de Grote wilde de herbouw op zich nemen, dit werd afgewezen door de Ioniers van Efeze. De te bouwen tempel zou nóg groter worden. Hij werd gewijd aan de vruchtbaarheidsgodin Artemis, die "versmolten" was met Cybele. Hij functioneerde ook als bank; je kon als particulier gewoon geld lenen bij de bank. Bovendien deden particulieren ook schenkingen aan de bank. De bank werd heel welvarend. In de kluizen konden belangrijke documenten, bijv. testamenten, in bewaring gegeven worden. Hoewel een heiligdom, was er ook ruimte voor prostitutie!

De Artemis van Efeze werd afgebeeld met testikels van stieren op haar lijf, soms met een soort toren op het hoofd. Iedereen kende haar als Artemis van Efeze.

Eigenlijk zien we "niets" op deze plek, maar Cor weet de heiligheid voor ons voelbaar te maken.

Er staat nog maar één zuil overeind met een ooievaarsnest erboven! De tempel van Artemis was in de oudheid één van de zeven wereldwonderen.

De allereerste tempel stond er al in de 8e eeuw v.Chr. Rond de cella stonden twee rijen zuilen. De gerestaureerde zuil, die we nu zien, is ongeveer veertien meter hoog, in de 4e eeuw bedroeg de hoogte ruim achttien meter! De verhouding van de zuilen was 21x 9. Vanwege het

grondwater moest de tempel hoog gebouwd worden. Aan de basis van de zuilen waren twee tot drie meter hoge reliëfs aangebracht. Alles is geroofd en hergebruikt. Wat we nog wel kunnen zien, zijn de kluizen van de bank!

Op het tempelterrein ontdekt Martje het klimplantje met de hartvormige blaadjes, dat model stond voor de decoraties, die we gisteren zagen op de zetels van het theater in Priene.

Dan gaan we naar **Klaros**.

Langs de weg staan voornamelijk eucalyptusbomen.

We passeren de Kleine Meander en kort daarna rijden we door een citrus boomgaard.

Intussen vertelt Cor ons over het orakel van Klaros, beschreven door Tacitus:

In het jaar 18 had dit orakel de dood van Germanicus, beoogd opvolger van keizer Augustus, voorspeld. Eén jaar later werd hij op dienstreis door Klein Azië, in Syrië vergiftigd. Dit orakel werd door deze "hit" als zeer betrouwbaar beschouwd.

Vooraf in de Romeinse tijd was dit orakel minstens net zo belangrijk als het orakel van Delphi en dat van Didyma.

Reeds in de 7e eeuw wordt de tempel genoemd, onder Lysimachus worden Klaros en Colophon gestraft. Maar tijdens de regeerperiode van Hadrianus, had Klaros de wind mee.

Overal uit het Romeinse Rijk kwamen delegaties, bijv. uit Thessaloniki of zelfs uit het zuiden van Gallië om het orakel te

consulteren voor hun gemeenschap.

Je kwam hier niet met eenvoudige persoonlijke vragen naar toe. In 1970 is deze plek door Franse archeologen "opgegraven".

Afhankelijk van het jaargetijde staat een deel of bijna het hele terrein onder water!

Er zijn tientallen inscripties aangetroffen op de treden van de tempel en ook op verschillende zuilen. Ook hier bevond zich een kenniscentrum (denk aan Didyma).

De priester vastte één dag en trok zich terug in het onderaardse gangenstelsel, tweemaal dertig meter lang zigzaggend (doolhof), hij werd gevolgd door een tweede priester die noteerde wat hij "zong". De boodschap werd in dichtvorm overgebracht en kon wel achttien tot negentien regels lang zijn.

Op het terrein staan overal kleine schattige gele bloemen (zonder blad).

Het terrein is verzakt en er moet voortdurend water weggepompt worden.

Toen Cor hier in april was stond praktisch alles onder water; wij zien verschillende bassins met kikkers en

schildpadden. We kunnen nog nét de toegang van het onderaardse gangenstelsel onder het wateroppervlak zien.

De cliënten gingen door een driedubbele poort naar binnen, daar had je links de "hotelruimte"; je betaalde voor je hotel en voor het orakel.

Er was een processieweg met links en rechts beelden o.a. Homerus. Enkele staan nu binnen een omheining.

We zien een maquette van de Apollotempel, 11 x 6 is hier de verhouding, de zuilen dragen Dorische kapitelen.

Onder de cella zijn twee "adytons", slechts voor priesters en tempeldienaren toegankelijk.

Er stond een beeld van Octavianus in de naos van de tempel, later werd Tiberius hier vereerd en ongeveer een eeuw later is keizer Hadrianus een belangrijke sponsor van dit orakel, (architraaf en tympanum).

Er staan drie gigantische beelden, flink beschadigd, van een zittende Apollo, (teen!), zijn moeder Leto en zijn zus Artemis; zij is niet de vruchtbaarheidsgodin.

Dan nog één solitaire ionische zuil, een monument t.e.v. Menippos van Colophon (100 v. Chr), een verguld bronzen beeld van hem heeft boven op deze zuil gestaan.

Overal liggen marmeren brokstukken,

veel inscripties, maar zelfs voor Cor vaak niet te ontcijferen.

We zien ook nog een proedria, een schitterende zetel, op 11 september 1958 is hij gevonden, praktisch onbeschadigd! Op de foto staat de eerste parkwachter van Klaros, als een koning gezeten op deze stoel uit een ver verleden.

Ons wacht de lunch. We belanden onder een eeuwenoude pronkende plataan, mooi gedekte tafels staan voor ons klaar, het wordt een galgenmaal met een gouden randje. Sven neemt "even" de hele reis met ons door, heel apart was de lunch met broodje makreel aan de Bosporus, er wordt heel veel gelachen, vooral als hij ons herinnert aan het acteertalent van Cor en de show die hij gaf over het gebruik van de latrines in de oudheid.

Ook voor Ege heeft hij alle lof namens de groep, met veel dank voor zijn persoonlijk verhaal over zijn Turkije.

Ook Cor bedankt BROER Ege voor zijn toewijding, enthousiasme en souplesse.

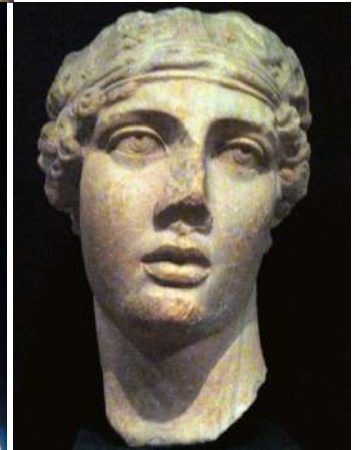
Er is nog een fotosessie van de twee broers.

Dan gaan we naar Izmir, waar onze terugreis begint.

We hebben een heerlijke week achter de rug, veel interessants gezien en gehoord en met het gevoel een vriend achter te laten nemen we afscheid van Ege en Turkije.

Eileen.

Van Agnes kreeg ik een USB stick met mooie foto's. Zodoende kon ik de reis volgen. Anneke en Jan Sven leverden zelf de foto's bij hun verslag. Af en toe raadpleegde ik

Wikipedia. Twee jaar geleden heb ik Istanbul bezocht. Door de foto's en de verslagen kon ik met de andere plaatsen kennismaken. Olga

